

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Neža Vodeb

Politika in socialni kapital

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Neža Vodeb

Mentorica: doc. dr. Hajdeja Igljč

Politika in socialni kapital

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

Politika in socialni kapital

V diplomski nalogi se prepletata dve pomembni družboslovni področji – politika in socialni kapital. Koncept socialnega kapitala v prvi vrsti označujejo zaupanje, kooperacija, socialna omrežja in participacija. Socialni kapital vpliva na politično vedenje in nekateri ga razumejo kot pogoj za pojasnjevanje delovanja politične sfere. V tem kontekstu gre za neposredno povezavo socialnega in političnega zaupanja. Hkrati pa ima tudi politična sfera, kamor štejem politični sistem, politične institucije in politične funkcionarje, s svojim delovanjem moč oblikovati stopnjo zaupanja med ljudmi, stopnjo tolerance v družbi, vpliva na participacijo ljudi v javni sferi, na širjenje medosebnih omrežij in na medsebojno sodelovanje. Torej, politika oblikuje stopnjo socialnega kapitala. Z mnenjem ljudi, da politična sfera deluje dobro, učinkovito in pravično, le-ta zvišuje njegovo stopnjo. Obratno, pa politična sfera, ki ne upošteva mnenj državljanov, deluje koruptivno in neučinkovito, stopnjo zaupanja in socialnega kapitala znižuje. Medsebojno zvezo politike in socialnega kapitala bom preverjala tudi na konkretnem primeru Slovenije, ki ima za seboj tako komunistično kot demokratično izkušnjo. Svoje hipoteze bom preverjala s pomočjo analiz strokovne literature.

Ključne besede: politika, socialni kapital, zaupanje, participacija, Slovenija

Politics and social capital

Two important social fields are intertwining in this paper – politics and social capital. Notable aspects of concept of social capital are trust, cooperation, social networks and participation. Social capital has influence on political behaviour and some understand it as explanatory condition of activity of political sphere. In this context social trust and political trust are directly connected. At the same time political sphere, in which I include political system, political institutions and politicians, has power to form level of trust between people and level of tolerance in society. It also has influence on people's participation in public sphere and on broadening interpersonal networks. It can stimulate or reduce interpersonal cooperation. Therefore, politics forms level of social capital. If people believe that political sphere is functioning well, effectively and fairly, it increases the level of social capital. On the other hand, political sphere, which does not mind public opinion, is corrupted and works ineffectively, can reduce level of trust and social capital. I will explain correlation of politics and social capital in case of Slovenia due to its communist and democratic experience. I will verify my hypothesis on the basis of professional literature analysis.

Key words: politics, social capital, trust, participation, Slovenia

KAZALO

1 UVOD	5
2 SOCIALNI KAPITAL	6
3 POVEZAVA POLITIKE IN SOCIALNEGA KAPITALA.....	7
3.1 ZAUPANJE.....	7
3.2 VPLIV SOCIALNEGA KAPITALA NA POLITIKO	9
3.3 ALI MED POLITIKO IN SOCIALNIM KAPITALOM NI POVEZAVE?.....	12
4 VPLIV POLITIČNEGA SISTEMA NA SOCIALNI KAPITAL	12
4.1 DEFINIRANJE KOMUNISTIČNEGA IN DEMOKRATIČNEGA POLITIČNEGA SISTEMA.....	13
4.1.1 Komunistični politični sistem.....	13
4.1.2 Demokratični politični sistem	13
4.2 VPLIV KOMUNISTIČNEGA SISTEMA NA SOCIALNI KAPITAL	14
4.3 VPLIV DEMOKRATIČNEGA SISTEMA NA SOCIALNI KAPITAL.....	15
5 INSTITUCIJE, POLITIKI IN SOCIALNI KAPITAL	16
6 PRIMER SLOVENIJE.....	18
6.1 ZGODOVINSKI KONTEKST	19
6.2 STOPNJA ZAUPANJA	19
6.3 POLITIČNA PARTICIPACIJA.....	21
6.4 AKTIVNOST V (PROSTOVOLJNIH) ORGANIZACIJAH	22
7 ZAKLJUČEK.....	24
8 LITERATURA.....	26

1 UVOD

V družbenih znanostih je koncept socialnega kapitala razširjen na mnogih področjih, preučuje ga veliko število družboslovcev, o njem je napisano veliko število strokovnih člankov in knjig. Takšna razširjenost koncepta nakazuje na njegovo pomembnost in zato zaseda posebno mesto na področju družboslovja.

Definicij socialnega kapitala je kar nekaj, lahko pa izpostavim nekaj ključnih komponent različnih definicij: zaupanje, recipročnost, omrežja, participacija. Te sestavine so nujno potrebne, če želimo ta koncept dodobra razumeti. Čeprav bi lahko rekli, da se današnja družba individualizira, je preučevanje in spodbujanje socialnega kapitala zato še toliko bolj pomembno.

Eno izmed področij, ki ima velik vpliv na socialni kapital je politika. A zveza je obojestranska, in prav tako socialni kapital vpliva na politiko. Politiko razumem kot področje izrednega vpliva, saj odločitve sprejete znotraj politične sfere vplivajo na celotno družbo. V pojem politike vključujem politični sistem, politične institucije in politične funkcionarje. Da je socialni kapital vzrok za določeno politično vedenje je med prvimi dokazoval Robert Putnam, ki je s svojim delom *Making democracy work: civic traditions in modern Italy* (1993), spodbudil razprave na tem področju. Spraševal se je, zakaj nekatere demokratične vlade delujejo uspešno in zakaj druge ne, kaj je vzrok nizki oziroma visoki državljanski participaciji in institucionalni uspešnosti oziroma neuspešnosti. Odgovor je iskal v stopnji socialnega kapitala. Na drugi strani, pa so se predvsem v zadnjem času začele odvijati razprave o tem, kako politika s svojim delovanjem oblikuje stopnjo socialnega kapitala, čemur sta se posvetila na primer Eric Uslaner in Bo Rothstein. V tem kontekstu gre za vprašanja učinkovitega in pravičnega delovanja pravne države, političnih institucij in funkcionarjev. Če bo njihovo delovanje pravično in učinkovito, bo stopnja socialnega kapitala rasla, v nasprotnem primeru pa bo padala.

V diplomu preverjam splošno hipotezo, da imajo družbe z dobro delujočimi političnimi institucijami, pravičnim političnim sistemom in učinkovitimi funkcionarji tudi visoko stopnjo zaupanja (in s tem posledično visoko stopnjo socialnega kapitala). V tem kontekstu se strinjam s tistimi, ki vidijo politiko kot pomemben inštrument za oblikovanje stopnje socialnega kapitala in posredno tudi sodelovanja v družbi. Ugotavljala bom, kako delovanje politike spodbuja oziroma zavira zaupanje in aktivnost državljanov na tem področju.

V sfero politike vključujem tudi politični sistem. Še posebej me zanima vpliv demokratičnega in komunističnega sistema na stopnjo socialnega kapitala. Moja specifična hipoteza se glasi,

da države z demokratičnim političnim sistemom beležijo višjo stopnjo socialnega kapitala, države z (bivšim) komunističnim političnim sistemom pa obratno, beležijo nižjo stopnjo.

V zadnjem delu diplomske naloge bom na konkretnem primeru Slovenije s pomočjo že narejenih raziskav preverjala povezavo politike in socialnega kapitala. Zanimala me bo stopnja zaupanja med državljani, aktivnost v (prostovoljnih) organizacijah in aktivnost na političnem področju. Vse to pa bom poskušala povezati z zgodovinsko izkušnjo Slovenije – z vplivom bivšega političnega sistema. Izhajam iz hipoteze, da Slovenija kot bivša komunistična država, beleži nizko stopnjo zaupanja in socialnega kapitala.

2 SOCIALNI KAPITAL

Ker je področje socialnega kapitala izjemno široko, bom v tem delu koncept na kratko povzela skozi oči treh izmed najpomembnejših teoretikov socialnega kapitala – Bourdieu-ja, Coleman-a in Putnam-a.

Na splošno lahko rečemo, da so bistvo socialnega kapitala medosebni odnosi oziroma omrežja. Socialni kapital posameznikov je bogatejši, če poznajo veliko ljudi in z njimi delijo iste poglede oziroma nazore. S tem ko se ljudje medsebojno družijo in te odnose tudi negujejo, lahko lažje dosežejo tiste cilje, ki jih sami kot posamezniki ne bi mogli (Field 2003, 1). Sicer pa ne govorimo le o socialnem kapitalu posameznikov, temveč tudi o socialnem kapitalu skupin in družb.

Bourdieu se je v prvi vrsti ukvarjal z družbeno neenakostjo, in v tem kontekstu moramo razumeti tudi njegovo preučevanje socialnega kapitala. Za Bourdieu-ja so iz ekonomskega kapitala izhajali vsi drugi kapitali, s preučevanjem njihovih kombinacij pa ga je zanimalo, kako se ustvarja in reproducira neenakost. Goste in trdne mreže so bile za Bourdieu-ja bistvenega pomena. Vrednost posameznikovih vezi, je po njegovem odvisna od kapitala (ekonomskega, kulturnega in socialnega), ki ga poseduje vsaka vez. Hkrati je verjel, da je socialni kapital nekaj, kar poseduje le elita z namenom, da si utrjuje svoj položaj (Field 2003, 13-20).

Coleman, z že z bolj razvitim pojmom socialnega kapitala pove, da je ta v primerjavi z ekonomskim in človeškim kapitalom najmanj 'otipljiv' oziroma najmanj očit, saj obstaja v odnosih med ljudmi. Prav tako kot ekonomski in človeški, tudi socialni kapital deluje produktivno; skupina, v kateri vlada zaupanje, je sposobna doseči veliko več kot skupina, kjer zaupanja ni. To torej pomeni, da je socialni kapital v prvi vrsti odvisen od zaupanja do družbenega okolja. Rano tako so pomemben del socialnega kapitala norme. Predvsem je za socialni kapital pomembna tista norma (norma recipročnosti), ki omogoči, da se posameznik

odreče samo-interesom in deluje v korist skupnosti. Te norme vodijo ljudi, da delujejo za javno dobro in pripomorejo k reševanju problemov, ki se pojavljajo znotraj skupnosti. Coleman izpostavi tudi pomen (prostovoljnih) organizacij in meni, da organizacije zvišujejo stopnjo socialnega kapitala (Coleman 1988, 100-108).

Socialni kapital je namenjen javnemu dobremu in zadeva vse akterje. To Colemanovo misel povzame Putnam, ki pravi, da socialni kapital posledično ne more biti privatna lastnina posameznika (Putnam, 1993, 170). Socialni kapital posameznikov namreč ne more obstajati brez njihovega vključevanja v združenja, medsebojnega druženja in najpomembneje, brez zaupanja med njimi. Ravno tako socialnega kapitala ne moremo razumeti v smislu sebičnih interesov nekaterih posameznikov. Putnam (1993, 88) je v tem kontekstu govoril o koristoljubnih posameznikih (in ne o altruistih), ki upoštevajo širše družbene potrebe.

Kot pravi Putnam, bodo ljudje pripravljeni prostovoljno sodelovati v skupnosti, če bo ta skupnost posedovala visoko stopnjo socialnega kapitala. Višja kot je stopnja zaupanja, večja je možnost za kooperacijo. Socialni kapital razume v obliki omrežij, civilnega vključevanja in norm recipročnosti. Socialna omrežja so pomembna iz razloga, ker povezujejo ljudi. V resničnem življenju gre za mešanje horizontalnih in vertikalnih omrežij. In ko se ta omrežja širijo, se širijo tudi zaupanje in mreže civilnega vključevanja. Bolj kot so te mreže goste, večja je možnost, da bodo ljudje med seboj sodelovali za skupno dobro (Putnam 1993, 167-173).

3 POVEZAVA POLITIKE IN SOCIALNEGA KAPITALA

Povezava politike in socialnega kapitala je jedro te diplomske naloge. Pojasnjujem jo skozi delovanje političnih institucij, zaupanja v te institucije, politično participacijo, skozi zaupanje v politični sistem in politične funkcionarje.

V razmerju med politiko in socialnim kapitalom, slednjega razumemo kot kolektivni fenomen – kot nekakšno »vezivo družbe«, saj gre tu za sposobnost družbenega sodelovanja, od katerega ima koristi širša skupnost (Adam in Rončević 2003, 33). Naj začnem s ključnim konceptom, ki pogojuje družbeno sodelovanje v politični sferi in v družbi na sploh.

3.1 ZAUPANJE

Ali bo družba beležila visoko ali nizko stopnjo socialnega kapitala, je v prvi vrsti odvisno od tega, ali med ljudmi vlada zaupanje ali ne. Menim, da je medsebojno zaupanje bistvena sestavina socialnega kapitala. Čeprav so prav tako pomembne norme recipročnosti, združevanje in participiranje v združenjih in skupnosti, pa bi le-te bile težko uresničljive brez

relativne stopnje zaupanja med ljudmi. Zato se mi zdi, da zaupanje potrebuje posebno mesto v tej diplomski nalogi. Na njegovi podlagi namreč ocenjujemo, ali se bodo ljudje med seboj povezovali, družili, participirali na političnem področju in tako dalje.

Izhajam iz hipoteze, da imajo družbe z dobro delujočimi političnimi institucijami, pravičnim političnim sistemom in učinkovitimi funkcionarji tudi visoko stopnjo zaupanja (in s tem posledično visoko stopnjo socialnega kapitala). Povezano s tem me bo zanimalo, ali je nekdo z nizko ravnijo zaupanja tudi politično odtujen, kritičen in sumničav do političnih voditeljev, političnih institucij in nezadovoljen z delovanjem demokracije.

Če je vlada neke države močna in stabilna, imajo ljudje dober občutek o njenem delovanju. Ljudje postanejo bolj voljni oziroma zainteresirani za medsebojno kooperacijo. Kot pravijo Rahn, Brehm in Carlson (v Uslaner 2003, 173) med zaupanjem v druge ljudi in zaupanjem v vlado obstaja direktna povezava. Če ljudje zaupajo vladi, verjamejo, da lahko nanjo tudi vplivajo. Ta občutek učinkovitosti vpliva na to, da si ljudje med seboj zaupajo.

Ali bodo ljudje zaupali drugim ljudem ali ne, pa je odvisno tudi od tega, kako vidijo delovanje birokratov javnih storitev. Ljudem se postavi vprašanje: »Če socialni delavci, policisti, zdravstveni delavci in drugi, delujejo na način, da jim ne moremo zaupati, zakaj bi potem ljudem na splošno zaupali? Ali pa: »Če se ljudje poslužujejo prevar, poneverbe informacij in drugih oblik tovrstnega deviantnega obnašanja, da bi dobili nekaj kar si želijo, zakaj bi potem ljudem na splošno lahko zaupali« (Kumlin in Rothstein 2005, 349)?

Zaupanje v politiko temelji na vrednotenjih kako politični sistem deluje kot celota. To je povezano s stvarmi kot so inflacija, stopnja nezaposlenosti, politična korupcija, zmaga ali poraz v vojni, ekonomska rast, naraščajoča ali padajoča stopnja kriminala. To so indikatorji delovanja vlade, na podlagi katerih si populacija ustvarja mnenje o njenem delovanju (Newton 2001, 208).

Socialno oziroma medosebno zaupanje večinoma temelji na neposrednih izkušnjah - izkušnjah iz prve roke, političnega zaupanja pa se 'naučimo' na bolj posreden način (na neki distanci), ponavadi preko medijev. Ta pokaže, kako politični sistem deluje v očeh državljanov. Nizko zaupanje nakazuje, da nekaj v političnem sistemu (med politiki, institucijami) deluje slabo. Lahko je delovanje slabo, lahko pa so pričakovanja previsoka (Newton 2001, 205). Na tem mestu se pomembnost zaupanja še posebej izrazi, saj vemo do kakšnega vedenja lahko pripelje nizko zaupanje do politike med državljani (protesti, stavke, nasilje).

Na drugi strani pa naj izpostavim vpliv socialnega kapitala na politiko. Če pravimo, da je socialno zaupanje pomemben temelj v politiki, bodo potemtakem tisti, ki zaupajo, tudi izražali

zaupanje v vladne institucije, parlament, sodišča, policijo, politične stranke. In nadalje, če je socialno zaupanje pomemben faktor demokratične vlade, bodo tisti, ki zaupajo, tudi v večji meri izražali zadovoljstvo z načini, kako demokracija deluje v njihovi državi (Zmerli in drugi 2007, 35).

Hipoteza, ki jo poleg Putnam-a zagovarjata na primer Norris in Newton pravi, da je povečano politično nezadovoljstvo odsev upadanja socialnega zaupanja. Za njih jedro socialnega kapitala ni povezano le s tem, da si državljani med seboj zaupajo (*trust*), ampak tudi s političnim zaupanjem (*confidence*). Kot pravi Newton, sta politično in socialno zaupanje 'različni strani istega kovanca'. To pomeni, da je politično zaupanje vsaj do neke mere stranski produkt socialnega zaupanja (Torcal in Montero 2006, 11).

Čeprav Uslaner govori o možnostih povezave med delovanjem vlade in zaupanjem, govori tudi o njuni medsebojni nepovezanosti o kateri je potrebno spregovoriti. Z razliko od Putnama, bi za Uslaner-ja lahko rekla, da predstavi »nefunkcionalnost« socialnega kapitala na tem področju. Uslaner namreč ne vidi povezave med sodelovanjem v združenjih, medsebojnem druženju in zaupanjem. Pravi namreč, da korenine zaupanja ležijo v globljih družbenih vrednotah in v distribuciji virov. Za demokratične sisteme sicer pravi, da takšne družbe beležijo višje stopnje zaupanja, a stopnja zaupanja ne raste zato, ker je družba demokratična, temveč zato, ker je distribucija virov bolj pravično porazdeljena. (Uslaner 2003, 173). Bolj podrobno bom njegovo mnenje predstavila v nadaljevanju.

3.2 VPLIV SOCIALNEGA KAPITALA NA POLITIKO

Kakšna je torej povezava med socialnim kapitalom in politiko, oziroma, kakšen je vpliv politike na socialni kapital in obratno? Na začetku tega poglavja bom govorila o pozitivnem vplivu socialnega kapitala na politično participacijo in zaupanju v politiko, nato se bom osredotočila na nepovezanost prej omenjenega ter na koncu opisala nekaj razlag, kako lahko višja stopnja socialnega kapitala vpliva na boljše delovanje vlade. Ta zadnji del bo ponudil razlago, zakaj so nekatere vlade bolj učinkovite, stabilne in inovativne v primerjavi z drugimi.

Kot sem že omenila na začetku diplomske naloge, je socialni kapital povezan s tremi aspekti: z zaupanjem, normami recipročnosti in mrežami civilnega vključevanja. V družbah, kjer je civilno delovanje med državljani razširjeno, demokratične vlade dobro delujejo, v ne-civilnih družbah pa velja obratno. Najpogostejši argument, ki pojasnjuje povezavo socialnega kapitala z delovanjem vlade je, da zaupanje in norme recipročnosti med posamezniki pospešujejo

njihovo sodelovanje v kolektivni aktivnosti – po poti civilnega vključevanja ljudje izražajo svoje preference in izražajo zahteve do vlade (Tavits 2006, 212). Za Putnama (1993, 88) so bistvo civilne skupnosti aktivna participacija v javnih zadevah, politična enakost, solidarnost, zaupanje, toleranca in sama združenja. Za civilno skupnost so torej pomembne enake pravice in dolžnosti posameznikov, spoštovanje nasprotujočih mnenj, recipročnost in kooperacija.

Tudi Igličeva navaja kar nekaj študij¹, ki so potrdile statistično zvezo med socialnim kapitalom in konvencionalno politično participacijo. Ljudje, ki so aktivni v prostovoljnih organizacijah, pogosteje sodelujejo na volitvah, v volilnih kampanjah, so člani političnih strank in pogosteje pišejo pisma politikom in državnim uradnikom, da bi izrazili svoje interese in nezadovoljstvo (Iglič 2001, 180), kar pa trdi tudi Putnam (1993).

Za politično participacijo bi lahko rekli, da je *conditio sine qua non* demokracije. Članstvo v neformalnih in formalnih združenjih pripomore k sodelovanju državljanov v politični sferi. Za organizacije bi lahko rekli da so kot 'šole za demokracijo'. To pomeni, da posamezniku pomagajo izoblikovati takšne vrednote, vedenja in sposobnosti, ki spodbujajo sodelovanje v politiki (Armingeon 2007, 359-360). Tako meni tudi Putnam (1993, 90), saj pravi, da združenja svojim članom oblikujejo navade sodelovanja, občutek solidarnosti, zanimanje za javne zadeve. Po njegovem mnenju v takšnih družbah prevladuje zaupanje v druge ljudi v nasprotju z manj civilnimi družbami, kjer vlada mnenje da so njihovi politiki koruptivni, vladajo občutki odtujenosti, nemoči in nezaupanja (Putnam 1993, 105-111).

Seveda pa se s tem ne strinjajo vsi strokovnjaki s področja socialnega kapitala. Kot piše Igličeva, so nekatere študije pokazale šibko oziroma tudi negativno korelacijo med določenimi oblikami politične participacije in socialnim kapitalom.

Torej, kateri so argumenti, zakaj takšna zveza ni nujno pozitivna? Prvi argument govori o tem, da imajo ljudje z višjim socialnim kapitalom tudi večji dostop do resursov, in se zato v manjši meri obračajo na politiko kot sredstvo za reševanje vsakdanjih problemov. Višji socialni kapital povečuje avtonomijo in življenjske priložnosti, in zmanjšuje relativni pomen politike v njihovem življenju (Hardin v Iglič 2001, 180). Drugi argument govori o reakciji na preveliko politično raznolikost v socialnem omrežju. Če imajo ljudje v prostovoljnih organizacijah zelo različne oziroma konfliktne politične orientacije, to vodi v zavestno depolitizacijo odnosov v teh organizacijah in zmanjšan interes za politiko. Socialna participacija pa je lahko tudi reakcija na razočaranje povezano s politično aktivnostjo, in ne

---

¹ Igličeva (2001, 180) navede avtorje raziskav: Rokkan, Pollock, van Deth, Anderson, Fuchs, Torcal, Montero in druge.

njen razlog (Iglič 2001, 180)². Naslednja razlaga govori o tem, da na politično aktivnost vplivajo posameznikove osebne karakteristike kot so izobrazba, dohodek, starost in civilni status (Armingeon 2007, 360-362).

Naj se še enkrat vrnem k prvemu delu tega podpoglavja in se znova osredotočim na pozitivno povezavo med socialnim kapitalom in politiko. Podala bom nekaj argumentov zakaj nekatere vlade delujejo bolj učinkovito, so bolj stabilne, inovativne in boljše vodene od drugih. Odgovor bom poiskala v socialnem kapitalu, hkrati pa je ta del diplomske naloge lahko tudi odgovor, kako lahko vlada s svojim delovanjem poveča socialni kapital v družbi in s tem dvigne zaupanje v svoje delovanje in ga tudi izboljša. Boix in Posner (1998, 689-692) ponudita nekaj modelov.

Prvi model, ki ga podata, govori o socialnem kapitalu na način, po katerem bo ta produciral dobro vlado tako, da bodo državljani 'potrošniki politike'. Državljeni bodo aktivno razpravljali o javnih zadevah, si razširili svoje znanje o političnih zadevah in diskutirali, ali vlada dela vse kar je v njeni moči. Glede na to, da bodo izvoljene politične elite bile soočene s tem, da njihovi volivci spremljajo in diskutirajo o njihovem delovanju, se bodo morale potruditi delovati učinkovito.

Drugi model se osredotoča na vlogo socialnega kapitala pri zmanjševanju transakcijskih stroškov na področju odnosov državljan-vlada. Vlada naloži državljanom določene stroške in priskrbi določene beneficije. Za upoštevanje in izpolnjevanje obveznosti, ki nam jih država naloži, mora pogostokrat ustvariti mehanizme prisile. Socialni kapital pa zmanjšuje potrebo po teh mehanizmih tako, da oblikuje določena pričakovanja, ki jih imajo državljani o vedenju drugih. Če bodo ljudje od svojih »so-plačevalcev« davkov pričakovali, da bodo ti plačali davke, bodo bili bolj pripravljeni tudi sami tako ravnati.

Tretji model govori o prispevku socialnega kapitala k dobremu delovanju vlade tako, da spreminja interese skupnosti iz partikularističnih (»kako lahko postanem bogatejši?«) k bolj skupnostno orientiranim zadevam (»kako lahko izboljšamo življenje v naši soseki?«).

Četrty model pa pravi, da socialni kapital spodbuja institucionalno učinkovitost. Vladne birokrate namreč spodbuja, da med svojim delom sodelujejo eden z drugim.

---

² Igličeva tudi navaja rezultate raziskav (van Deth, Norris), ki so pokazali zelo šibko povezavo med vključenostjo v prostovoljne organizacije in sodelovanjem na volitvah (volitve kot najpomembnejši indikator politične participacije) (Iglič 2001, 180).

3.3 ALI MED POLITIKO IN SOCIALNIM KAPITALOM NI POVEZAVE?

Če sem do sedaj v glavnem pisala o povezanosti socialnega kapitala in politike, je smiselno omeniti tudi njuno (morebitno) medsebojno nepovezanost. Kot sem že omenila, je Uslaner prepričan, da ne obstaja vedno povezava med sodelovanjem v (prostovoljnih) organizacijah in politični sferi ter med zaupanjem. To utemelji s prikazom različnih raziskav, ki so pokazale sledeče.

Zaradi socialnih mrež, ki so del socialnega kapitala, naj bi ljudje sodelovali v prostovoljnih organizacijah, te vezi pa naj bi ljudi še bolj povezale. Dokazi o večjih političnih strankah pa kažejo, da večina njihovih članov naredi zelo malo za stranko in so v glavnem le pasivni člani (*checkbook members*). Nadalje rezultati kažejo, da se člani na političnih srečanjih med seboj le redko družijo. Uslaner na primeru ZDA pravi, da je med narodi le majhna povezava med sodelovanjem v prostovoljnih organizacijah in članstvom v političnih strankah (Uslaner 2003).

Če je generalizirano zaupanje glavna sestavina socialnega kapitala, ta ne spodbuja participacije v politični sferi. Večina političnega življenja ne temelji na tem, da bi zbliževala ljudi. Bolj kot so politične stranke oddaljene ene od druge na ideološki ravni, manj je verjetno, da bodo dosegle, da bodo ljudje zaupali v ljudi, ki so drugačni od njih (Uslaner 2003, 12-13). V tem kontekstu bi lahko rekli, da posledično prihaja do tega, da se med ljudmi razvijajo dvomi, nezaupanje in nestrpnost do drugih.

4 VPLIV POLITIČNEGA SISTEMA NA SOCIALNI KAPITAL

Ali se bo med ljudmi razvilo nezaupanje, občutki dvoma in nestrpnost do drugih, v tej diplomski nalogi povežujem tudi z vplivom političnega sistema. Poskušala bom analizirati vpliv demokratičnega in komunističnega sistema. Izhajam namreč iz hipoteze, da države z demokratičnim političnim sistemom beležijo višjo stopnjo socialnega kapitala, države z (bivšim) komunističnim političnim sistemom pa obratno, beležijo nižjo stopnjo. To v prvi vrsti povežujem z visoko oziroma nizko stopnjo zaupanja v družbi. A še preden konkretno preidem na preučevanje obeh hipotez, moram najprej definirati oba politična sistema. Pri teh definicijah se osredotočam na opise značilne za evropski komunizem in zahodno demokracijo.

4.1 DEFINIRANJE KOMUNISTIČNEGA IN DEMOKRATIČNEGA POLITIČNEGA SISTEMA

4.1.1 Komunistični politični sistem

T.B. Bottomore (v Haralambos 1999, 529) o komunističnem sistemu pravi: »Zdi se mi, da se politični sistem komunističnih držav približuje čistemu tipu 'elite moči', to je, da se skupina, ki je prišla na oblast s privolitvijo posameznih razredov v populaciji, vzdržuje na oblasti predvsem po zaslugi tega, da je organizirana manjšina, ki nadzira neorganizirano večino«. To pomeni, kot pravi Raymond Aron, da je imela elita absolutno in neomejeno oblast, množice v enopartijski državi pa so ostale brez zaščite pred vladajočo manjšino, ki je v prvi vrsti delovala za svoje dobro, in ne v korist družbe kot celote (v Haralambos 1999, 529-530).

Evropski komunizem razumemo pod konceptom totalitarnega političnega režima, ki pa je popolno nasprotje demokraciji (Sartori 1987, 185).

S koncem monopola Komunistične partije, se je v Evropi začel proces demokratizacije. Calhoun, ki ga navaja Iglčeva (2001, 184), je ponudil razlago za različne poti demokratizacije v vzhodni Evropi. Odgovor poda v moči državne represije, zaradi katere so države razvile močnejšo ali šibkejšo civilno družbo. Iglčeva pa piše, da je tip transformacije in politične mobilizacije ljudi v tem obdobju mogoče razumeti s pomočjo socialnega kapitala. Socialni kapital namreč vpliva na prisotnost ali odsotnost kolektivne akcije in na politično mobilizacijo (Iglč 2001, 184). Ugotovimo lahko, da socialni kapital ne vpliva le na delovanje določenega političnega sistema, ampak tudi na prehod iz enega v drug politični sistem.

4.1.2 Demokratični politični sistem

Definiranje demokracije ni lahko delo in na tem področju ne obstaja le ena definicija in en avtor. Njeno definiranje sega daleč v zgodovino. Ko definiramo kaj je demokracija, ne moremo mimo tega, kaj demokracija ni.

Kot že omenjeno, za popolno nasprotje demokraciji označujemo avtoritarizem ali totalitarizem. Slednji je tisti, ki predstavlja popolno negacijo demokraciji. Totalitarizem označuje sistem, ki se polašča vsega oziroma ima nadzor nad vsem (Sartori 1987, 185-190). Gre za politično kontrolo nad celotnim družbenim življenjem.

Politična demokracija predstavlja predpogoj za vsak želen cilj. Če politični sistem ni demokratični sistem, potem tudi družbena demokracija nima ravno velike vrednosti in prav tako ne moremo govoriti o ekonomski enakosti. Zato koncept demokracije v prvi vrsti pomeni politično demokracijo, čeprav je njen predpogoj socialna demokracija (Sartori 1987, 11).

Demokracija po Sartoriju pomeni vladavino večine, zaščito manjšine, participacijo, enakost, svobodo, konsenz, tekmovalnost in pluralizem (Sartori 1987,184).

Vladajoča elita v demokratičnih družbah mora biti odprta, kot pravi Mosca. Tovrstna odprtost namreč omogoča, da člani elite izhajajo iz različnih družbenih okolij, kar posledično pomeni, da so pri njihovih odločitvah zastopani interesi različnih družbenih skupin. Demokracija po njegovem služi ljudstvu (v Haralambos 1999, 525).

V nadaljevanju se bom osredotočila na konkreten vpliv teh dveh političnih sistemov na socialni kapital. Zanimalo me bo, kako je narava komunističnega sistema vplivala na uničevanje socialnega kapitala, in kako je demokratični sistem vplival na zviševanje njegove stopnje.

4.2 VPLIV KOMUNISTIČNEGA SISTEMA NA SOCIALNI KAPITAL

»Avtoritarne vlade, ki postavijo ljudi drug proti drugemu, tako kot je to naredil bivši komunistični režim v vzhodni in srednji Evropi, naredijo zaupanje za tvegano« (Uslaner 2003, 177). Po večini indikatorjev socialnega kapitala postkomunistične družbe zaostajajo za razvitimi, zahodnimi družbami. V njih prevladuje občutno nižja stopnja difuznega zaupanja (t.j. delež tistih, ki menijo, da »lahko ljudem v splošnem zaupamo«) (Tomšič 2003, 45).

Na konkretnem primeru komunističnega režima Uslaner pojasni, da se v takšnem političnem sistemu ne moreš zanesti na druge ljudi. Zato v državah s komunistično dediščino tudi demokratične institucije ne bodo v večji meri pripomogle k višji stopnji medsebojnega zaupanja, niti ne bodo pripomogle k participiranju v civilnem življenju (Uslaner 2003, 177). Tako lahko to povežemo z naravo več desetletnega opresivnega sistema, ki je v ljudi vtisnil tako močne občutke, da so jih s prinesli s seboj v demokratični sistem.

In zakaj se na druge ljudi ne bi mogli zanesti? Kot pravi Tomšič (2003, 47), diktatorski režimi uničujejo socialni kapital. Komunistični režimi so se posluževali ustrahovanj, nočnih aretacij, imeli so prevzgojna taborišča in podobno. Tako je bila dosežena atomizacija družbe, njena posledica pa so bili nezaupanje in strah, ki so zavirali samoorganizacijo državljanov in prav tako avtonomno življenje skupin in posameznikov.

Na konkretnem primeru lahko rečem, da je pomanjkanje medosebnega zaupanja, ki je nujno za kooperativno delovanje, značilnost sovjetske politike. Petdeset let je komunistični režim gojil socialno (usmerjenega proti sodržavljanom) nezaupanje. Če sledimo teoriji socialnega kapitala lahko trdimo, da je brez relativno visoke stopnje socialnega kapitala utrditev vzhodnih in srednjeevropskih demokracij soočena z velikimi ovirami (Letki 2004, 666).

Vključevanje državljanov v politiko je bistvenega pomena za kredibilnost institucij, kot tudi za artikulacijo njihovih zahtev. To še posebej velja za nove postkomunistične demokracije. Šibkost politične družbe in nizka stopnja vključevanja v politiko v vzhodni in osrednji Evropi so ponavadi povezane z nizko stopnjo socialnega kapitala (kar pomeni šibko civilno družbo in nizko stopnjo medsebojnega zaupanja) in z zapuščino komunizma (Letki 2004, 665). Posledično je to pomenilo upočasnen proces demokratizacije v postkomunističnih državah. O tem govorita tudi Mondak in Gearing (1998, 616) in pravita, da socialni ostanki komunističnega vladanja ogrožajo družbene in politične interakcije, ki so bistvo demokracije. V nasprotju s komunističnim političnim sistemom, je demokratični predstavil prostor za civilni in politični aktivizem, ki je bil pod komunizmom nepoznan (Letki 2004, 668).

4.3 VPLIV DEMOKRATIČNEGA SISTEMA NA SOCIALNI KAPITAL

Kot navaja Uslaner, je novelist E.M. Forster demokraciji dvakrat zaploskal. Demokracija namreč dovoljuje raznolikosti in kritično mišljenje. Uslaner pa demokraciji zaploska še tretjič, saj demokratične družbe vsebujejo veliko mero zaupanja. Če v družbi vlada zaupanje, to vodi do boljšega delovanja vladajočega političnega sistema, javnost pa je z načinom vladanja zadovoljna. Obratno pa dobra vlada omogoči, da si ljudje med seboj bolj zaupajo (Uslaner 2003, 171).

Demokracija naj bi torej spodbujala zaupanje. Tako naj bi bili demokratični režimi predpogoj za razvoj splošnega, generaliziranega zaupanja. Demokracija da ljudem občutek, da lahko vplivajo na spremembe. Tako vidimo, da imajo korumpirane države najnižje stopnje zaupanja (Uslaner 2003, 172-173) in s tem najnižjo stopnjo socialnega kapitala.

Kljub vsemu navedenemu, pa se Uslaner v večini kontekstov ne strinja, da naj bi demokratični sistem produciral višjo stopnjo zaupanja. Po njegovem je zaupanje v državah brez dediščine komunizma odvisno od kulture (na primer od verske tradicije) in ekonomske enakosti. Ljudje se bodo v prvi vrsti zavzemali za takšne oblike političnega delovanja, ki bodo promovirale ekonomsko enakost (Uslaner 2003, 171). Pravi, da »zaupanje ni niti pogoj za in niti posledica demokracije. Demokratična revolucija, ki je preplavila zahodno in osrednjo Evropo desetletje nazaj³ – in se hitro širila med mnoge ostale svetovne avtokracije – ni bila odvisna od socialnega zaupanja. Države zahodnega bloka z bolj zaupajočimi državljani niso

---

³ Citat je iz njegovega dela, ki je izšlo leta 2003.

postale demokratične prej kot pa države, katerih populacija je manj zaupala drugim« (Uslaner 2003, 178).

Vseeno se mi zdi, da veliko več raziskav nakazuje na obratne trende. Narava demokratičnega sistema z vsemi svojimi značilnostmi namreč spodbuja zaupanje med državljani iz že prej navedenih razlogov. Strinjam se, da zaupanje ni pogoj, da bo neka družba postala demokratična, je pa vsekakor posledica, ki jo spodbudi demokratični sistem. Sistem, ki dovoljuje raznolikosti, kritično mišljenje, poskuša mobilizirati državljane k aktivnostim v družbi, upošteva njihova mnenja in na njihovi podlagi sprejema odločitve, je sistem, ki bo produciral zaupanje.

Po vstopu na pot demokratizacije leta 1989, se v državah srednje in vzhodne Evrope še vedno opazi nizek interes za politiko in nizka stopnja medosebnega zaupanja. Demokracija namreč ne bo ravno uspešna, če bodo posamezniki ločeni od političnega sistema in drug od drugega. (Mondak in Gearing 1998, 615-618). Če ljudje ne bodo imeli zaupanja do institucij in če ne bodo delovali aktivno in avtonomno, demokracija ne bo to, kar bi morala biti.

Socialni kapital naj bi imel dominantni vpliv na participacijo ljudi na političnem področju. Sem štejemo sodelovanje na volitvah, sodelovanje v kampanjah, na protestih. To so aktivnosti, ki so povezane s sodelovanjem pri demokratičnem odločanju. Predstavljajo načine, kako lahko državljani vplivajo na odločitve politike in selekcijo politikov. S tem ko državljani zahtevajo učinkovite javne storitve, so zaradi tega pripravljene delovati kolektivno. Torej, ali je javnost zainteresirana in aktivna ali pa to ni, je v tem pogledu odvisno od stopnje socialnega kapitala (Krishna 2002, 439-443).

5 INSTITUCIJE, POLITIKI IN SOCIALNI KAPITAL

Veliko število študij je nakazalo na upad zaupanja v današnjih demokracijah, ki obsega tako nezaupanje v državne funkcionarje, politične stranke in politične institucije. Lahko rečemo, da upad zaupanja v politične institucije ne pomeni nujno tudi pomanjkanja javne podpore demokratičnim institucijam in demokratičnemu sistemu. Kot pravita Torcal in Montero (2006, 190), pomanjkanje zaupanja vidita kot simptom institucionalnega nezadovoljstva (t.j. prepričanje o pomanjkanju odgovornosti političnih avtoritet in institucij).

Politično zaupanje vključuje pozitivno vrednotenje najpomembnejših atributov, zaradi katerih je v politične institucije moč zaupati. Tu govorimo o kredibilnosti, pravičnosti, sposobnostih, odprtosti do nasprotujočih pogledov (Zmerli in drugi 2007, 41).

Institucionalno nezadovoljstvo moramo dojemati kot nekaj bolj resnega od nezadovoljstva do politikov. Neučinkovite politične osebnosti se namreč lahko zamenja, veliko težje pa je popraviti 'institucionalno škodo' (Listhaug 2006, 233). V tem kontekstu mislim na težave, s katerimi se bo parlament soočil, ko bo pokušal zvišati svoj slab ugled ter popraviti svoje slabo delovanje. Državljanje v tej smeri ne bo lahko prepričati, da bi mu izkazali javno podporo in zaupanje.

O pomembnosti socialnega zaupanja sem že govorila. Poudariti moram, da zaupanje ni naravno stanje v družbi. Da bi nam ljudje zaupali, in obratno, da bi mi zaupali drugim, si moramo to zaupanje (obojestransko) pridobiti. Tudi v primeru zaupanja v politične institucije tu ni izjeme. Te se nam morajo dokazati s svojim delovanjem, ki mora biti pošteno, učinkovito in mora upoštevati naše interese. Če bomo državljani čutili, da politične institucije tako tudi delujejo, bo naše zaupanje v njih raslo, kar pomeni, da bo raslo tudi naše zaupanje v druge ljudi. Naša stopnja socialnega kapitala bo tako rasla.

Da bi zaupali političnim akterjem, ljudje upoštevajo, ali so politiki sposobni, pošteni in zaupanja vredni (Listhaug 2006, 217). Zaupanje v parlament (ki je glavno telo demokracije) pa predstavlja najpomembnejši indikator političnega nezadovoljstva, ki ga definira kritičen odnos do vladnih institucij.

Če poskušam povezati socialni kapital z zaupanjem v politične institucije, je možna razlaga takšna, da bi ljudje, ki zaupajo drugim ljudem, morali imeti tudi več zaupanja do politike (med drugim do političnih institucij). A to ni tako preprosto in ne izkaže se vedno tako. Določene socializacijske izkušnje in socialna ozadja (na primer vključenost v prostovoljne organizacije) bi morale biti povezane z višjimi stopnjami medosebnega zaupanja, ki bi se morale nanašati tudi na politične institucije. Upad institucionalnega zaupanja v zahodnih družbah lahko pojasnimo s spremembami v vzorcih socializacije, ki so spodkopale socialno zaupanje. Družbe, ki so vedno bolj individualistične, kjer ljudje niso več toliko povezani s svojimi sorodniki, prijatelji in sosedi, ko raje gledamo televizijo kot da se družimo (televizija je zamenjala civilne aktivnosti z individualističnimi oblikami ležernosti) in kjer upadajo vrednote kooperacije za skupno dobro, lahko to povežemo tudi z izključevanjem iz politične sfere (Evans in Letki 2006, 192).

Druga razlaga lahko zaobjema vrednotne orientacije. Posamezniki s post-materialističnimi vrednotami (to so v prvi vrsti višje izobraženi in mladi), bodo v večji meri zavračali vladajoče avtoritete in kritizirali obstoječi red (Evans in Letki 2006, 193). To lahko pojasnim s tem, da

mlajše generacije (ki so tudi vedno bolj izobražene) in višje izobraženi sledijo načelu kritične refleksije. Zahodna družba je namreč odprta za individualna in različna mnenja ter kritike (kar je posledica demokratičnega sistema).

Problem, ki ga velikokrat omenjajo teoretiki socialnega kapitala v povezavi z nizkim socialnim zaupanjem v politične institucije in politične funkcionarje, je korupcija. V državah kjer ta ni prisotna, državljani delujejo na zaupanja vreden način in v večji meri pričakujejo, da so tudi drugi vredni zaupanja. Se pravi, visoka stopnja zaupanja je povezana z nizko stopnjo korupcije (Rothstein in Eek 2009, 88).

Ljudje, ki živijo v koruptivnih družbah razvijejo nezaupanje, nevoščljivost, pesimizem in cinizem proti vsem ljudem. Po Uslaner-ju, ti ljudje razvijejo personalizirano zaupanje. To pomeni, da ti ljudje zaupajo le najbližjim sorodnikom in prijateljem, do ljudi zunaj tega kroga pa ostajajo nezaupljivi⁴ (Rothstein in Eek 2009, 89). Raziskave so namreč pokazale, da korupcija in politični škandali močno vplivajo na odnos do političnih voditeljev, političnih institucij in vlad⁵. To pa je jasen kazalec na upad socialnega kapitala.

Državljani bodo odobravalni vladni sistem, če bodo o njem menili, da je odprt in pravičen, če bodo verjeli, da je vlada stabilna in trdna, da politiki delujejo odgovorno, da strankarski sistem upošteva njihove interese, da so zaščitene njihove civilne svoboščine, da država ne deluje v prid redkim oziroma posameznim interesom. Političnim institucijam pa bodo zaupali, če bodo verjeli, da delujejo učinkovito, po demokratičnih načelih pravice in nepristranskosti (Newton 2006a, 86; Newton 2006b, 847).

6 PRIMER SLOVENIJE

V tem poglavju pa se bom ukvarjala s konkretno povezavo politike in socialnega kapitala na primeru Slovenije. Potrdila oziroma zavrnila bom hipotezo, da Slovenija kot bivša komunistična država beleži nizko stopnjo zaupanja in socialnega kapitala. Prav tako bom v tem zadnjem delu diplomske naloge izpostavila pomen zaupanja. S pomočjo že narejenih raziskav bom ugotavljala, ali se Slovenija na lestvici zaupanja nahaja visoko ali nizko. V tem kontekstu bo govora o zaupanju soljudem in politični sferi. Zanimalo me bo tudi, ali so ljudje dejavni v prostovoljnih organizacijah, katere naj bi (po Putnamu) zviševale socialni kapital in

---

⁴ Takšno zaupanje je nasprotje socialnemu zaupanju, ki pomeni, da zaupaš ljudem, ki jih ne poznaš oziroma si glede njih in njihovih nadaljnjih ravnanj optimističen (Rothstein in Eek 2009, 89).

⁵ Raziskave so navedene v Newton 2006b, 847.

politično participacijo. V povezavi s slednjo me bo zanimalo, koliko so ljudje politično aktivni.

6.1 ZGODOVINSKI KONTEKST

V začetku devetdesetih let so sistemi komunizma/socializma v vzhodni in srednji Evropi razpadli. Uveljavljati se začne sistem zahodne demokracije, ki temelji na političnem pluralizmu, ki pa postane nek univerzalen politični model (Toš 1995, 217).

Skozi proces tranzicije je Slovenija prešla malo lažje kot druge države srednje in vzhodne Evrope. Bila je namreč drugačna od teh in drugačna od drugih jugoslovanskih republik. Od slednjih je bila edina, ki je imela visoko narodnostno homogenost, kar ji je olajšalo prehod v samostojnosti in demokracijo, imela je tudi visoko gospodarsko rast, ugodno industrijsko sestavo, bila je povezana z zahodnoevropskim trgom, imela je ugoden geografski položaj, saj je živela ob odprtih mejah Italije in Avstrije. To je omogočalo visoko mobilnost in informacijsko in tehnološko aktualnost (Miheljak in Toš 2002, 5-11).

Za Slovenijo lahko rečemo, da med državljani prevladuje nezainteresiranost za politiko in nizka stopnja zaupanja, kar pa povezujem z nizko stopnjo socialnega kapitala. In zakaj je stanje v Sloveniji takšno? Del odgovora je v zgoraj opisanem zgodovinskem kontekstu Slovenije. Pol stoletja nas je opredeljeval komunistični tip družbene ureditve. Zaradi svoje narave ima takšen tip družbene ureditve zmožnosti uničevanja socialnega kapitala. Kot že rečeno, beležijo države s komunistično izkušnjo nizko stopnjo zaupanja v soljudi, politične institucije, politični sistem in podobno. Tudi za Slovenijo velja, kot pravita Miheljak in Toš (2002, 26), da v »državi, v kateri ni demokratična izkušnja vpisana ne v osebni in ne v kolektivni spomin udeležencev, demokratični potencial ni samoumevno vtkan v prevladujočo politično kulturo«. Za razvoj demokracije, zaupanja vanjo in v soljudi, bo torej potrebno vložiti veliko truda.

6.2 STOPNJA ZAUPANJA

Za Slovenijo velja, da se nahaja nizko na lestvici zaupanja drugim ljudem. To na primer (med drugimi) potrjuje Evropska družboslovna raziskava iz leta 2002, saj ima Slovenija tretje najnižje zaupanje med 21 državami. Slovenija se torej nagiba k stališču »treba je biti zelo previden«, medtem ko je Skandinavija nagnjena k prepričanju, da »večini ljudi lahko zaupamo«. Ljudje torej zaznavajo okolje v smislu, da ni vredno zaupanja (Malnar 2004, 145-146).

Glede zaupanja v politiko, tu ni nič drugače. Razlogov za nizko zaupanje bi lahko podali kar nekaj. Malnarjeva na primer navaja razloge kot so, dolgočasnost, nezanimivost, prezapletenost in nemoralnost politike (Malnar 2004). Za mojo temo pa je najpomembnejša razlaga nizkega zaupanja soljudem.

Sklicevanje na 'naravo' ljudi, je najpogostejša razlaga, ki jo ljudje navajajo v odgovoru, zakaj ne zaupajo drugim ljudem. Tu gre za sklicevanje na sebičnost in koristoljubnost drugih, ljudje menijo, da je družba polna prevarantov, navajajo, da imajo z ljudmi slabe izkušnje in so zato bolj previdni, ne zaupajo nepoznanim ljudem in podobno (Malnar 2004, 156-150).

Iz tega sklepamo, da ne obstaja neko vnaprejšnje in posplošeno zaupanje. Zaupanje zahteva 'postopek dokazovanja' (Malnar 2004, 147). Ravno to pa velja tudi na področju politike. Politični funkcionarji in politične institucije si morajo zaupanje s strani državljanov izboriti s svojim delovanjem.

Na makro ravni je najpogosteje uporabljen kazalec socialnega kapitala vprašanje, »koliko zaupate drugim ljudem?«⁶. Gre za vprašanje generaliziranega zaupanja. To zaupanje vključuje zaupanje v tujce, ljudi z ulice, zaupanje v druge narode. Se pravi, v ljudi, ki jih ne poznamo.

V Sloveniji je ta stopnja zaupanja nizka. Stopnja medosebnega zaupanja naj bi se sicer dvignila, a smo v primerjavi z drugimi državami še vedno na repu⁷. A stopnja zaupanja počasi raste. Delež takih ki menijo, da lahko zaupajo, se je iz 16 odstotkov leta 1991 dvignil na 22 odstotkov leta 1999 (Rus, Toš 2005, 105). Tako nizko zaupanje na začetku devetdesetih lahko pojasnimo kot posledico tranzicijskih procesov in vojne na območju Jugoslavije. Leta 2003 se je stopnja zaupanja gibala na 28 odstotkih⁸. Igličeva pravi, da je mogoče pričakovati, da se bo stopnja zaupanja dvignila na 30 odstotkov, nadaljnja rast pa ne bo samoumevna (Iglíč 2004a, 150-159).

Če ljudje izražajo legitimnost političnemu sistemu, če ga podpirajo in če aktivno participirajo v njem, je tudi stopnja zaupanja v politične institucije sistema višja. Politične institucije so izrednega pomena, saj v okviru njih državljanji izražajo svoje interese ter pričakujejo, da bodo te institucije delovale njim v prid. Z izraženim zaupanjem v te naštete, se bo krepilo tudi zaupanje v soljudi.

---

⁶ Zaupanje se meri tudi še z vprašanji: »Ali menite, da si ljudje večinoma prizadevajo pomagati drugim ali pa skrbijo predvsem zase?« »Ali menite da bi vas večina ljudi skušala izkoristiti, če bi za to imeli priložnost, ali bi z vami ravnali pošteno?« (Iglíč 2004a, 159)

⁷ Podatki raziskave European social survey 2003 v izvedbi Centra za preučevanje javnega mnenja in množičnih komunikacij na FDV (v Iglíč 2004a, 159).

⁸ Podatki raziskave European social survey 2003 v izvedbi Centra za preučevanje javnega mnenja in množičnih komunikacij na FDV (v Iglíč 2004a, 159).

Po stopnji zaupanja v institucije sistema, srednjeevropske države zaostajajo za razvitimi evropskimi demokracijami. Slovenija ni izjema, in v primerjavi z drugimi razvitimi demokratičnimi državami zaostaja v stopnji zaupanja v institucije demokratičnega sistema. Med leti 1991-1998 (podatki iz Mednarodne raziskave vrednot v Toš 1995, 245) tako upada zaupanje v parlament, politične stranke, državni zbor, vlado, predsednika vlade, vojsko, sodišča, policijo, predsednika republike.

Podatki Slovenskega javnega mnenja iz let 2000-2003 kažejo, da zaupanje v vlado, politične stranke, predsedniku vlade in v Državni zbor še vedno upada (Toš 2004). Če povzamem podatke Politbarometra iz let 2005-2009, se tu vidi, da se vlada, predsednik vlade, Državni zbor in politične stranke še vedno nahajajo nizko na lestvici zaupanja.

6.3 POLITIČNA PARTICIPACIJA

Politična participacija je pomembna razsežnost demokracije. Tu gre za tiste aktivnosti, ki so namenjene učinkovanju na delovanje političnega sistema (Makarovič 2002, 65). Ko ljudje aktivno sodelujejo v politični sferi, jih vodijo občutki solidarnosti, občutek odgovornosti do družbe pa tudi prizadevanje za doseg in zaščito lastnih in družbenih pravic in ciljev.

V Sloveniji ne beležimo visokega zanimanja za politiko. 'Zainteresiranih za politiko' je bilo leta 2006 slaba petina, večino od njih pa politika 'nekoliko zanima'. Večina anketirancev izraža nezanimanje. Če to primerjamo z letom 1995, zabeležimo rahel upad zanimanja v letu 2006 (Toš 2007).

Prav tako beležimo nizko stopnjo politične aktivnosti. Raziskava SJM 95/4 je pokazala, da skoraj 86 odstotkov anketirancev meni, da 'ljudje, kot so oni, nimajo vpliva na odločitve vlade' (Tomšič 2003, 49). Leta 2006 je tako menilo dobrih 71 odstotkov anketirancev (Toš 2007). To je eden izmed razlogov, da ljudje aktivno ne sodelujejo. Prav tako pada tudi volilna udeležba na parlamentarnih volitvah (Tomšič 2003).

Posredno vplivanje na sprejemanje odločitev je kot oblika politične participacije še pomembnejša od neposredne uporabe moči (volitve, referendum), saj zahteva višjo raven angažiranosti. Ravno zato pa so tudi deleži takšne participacije nižji kot pri volitvah (Makarovič 2002, 73). Raziskava o utrjevanju demokracije v srednji in vzhodni Evropi je pokazala, da je manj kot 15 odstotkov slovenskih anketirancev kdaj skušalo prepričati prijatelje kako naj glasujejo, slabih 15 odstotkov se jih je kdaj udeležilo političnih sestankov ali pa množičnih zborovanj, 18,4 odstotke jih je kdaj imelo stike s politiki. Malo bolj so angažirani na lokalni ravni, saj jih je 54 odstotkov odgovorilo, da se kdaj skupaj z drugimi

trudijo rešiti lokalne probleme. V primerjavi z drugimi primerjalnimi postkomunističnimi družbami so Slovenci nadpovprečno aktivni na lokalni ravni, pri zborovanju in pri stikih s politiki, kar lahko pojasnimo z relativno majhnostjo družbe, ki omogoča več neposrednih osebnih stikov (Makarovič 2002, 74; Tomšič 2003, 49). Za Slovenijo tudi ni značilno sodelovanje v protestnih aktivnostih (Rus, Toš 2005, 95).

Podatki tudi kažejo, da prav tako članstvo v organizacijah ni pogosto. Anketiranci se tudi ne počutijo blizu političnim strankam. Pritrdilno jih je odgovorilo 20,5 odstotka, takšen občutek pa je zanikalo dobrih 72 odstotkov vprašanih. Takšni rezultati se med leti 1995-2006 niso bistveno spreminjali (Toš 2006, 16).

Lahko se vprašamo, zakaj politična participacija v Sloveniji upada, medtem ko se demokracija razvija in bi morala ponujati boljše možnosti za participacijo in učiti o njeni pomembnosti (Makarovič 2002, 79). Odgovor leži v prepričanju ljudi v slabo delovanje politične sfere, mnenju, da na njeno delovanje ne morejo vplivati in s tem nezaupanju vanjo. V primerjavi z upadanjem politične aktivnosti in nezanimanju za politične zadeve, pa se zvišuje aktivnost v prostovoljnih organizacijah.

6.4 AKTIVNOST V (PROSTOVOLJNIH) ORGANIZACIJAH

Putnam je dokazoval povezanost participacije v prostovoljnih organizacijah in demokracije. To razumemo kot kazalec moči civilne družbe oziroma socialnega kapitala. To torej pomeni, da ljudje, ki se vključujejo v prostovoljne organizacije, tudi bolj zaupajo drugim ljudem.

Igličeva (2001, 176) povzema Olsen-a, Verbo in Nie-a ki pravijo, da sodelovanje v prostovoljnih organizacijah omogoča komunikacijo med širšo skupino ljudi. V teh komunikacijah je posameznik izpostavljen tudi političnim temam. Socialna omrežja, razvita v prostovoljnih organizacijah, delujejo kot mobilizacijski kontekst, ki posameznika pritegne v politično aktivnost.

Raziskave iz leta 1990 kažejo na to, da se Slovenija glede vključenosti v prostovoljne organizacije nahaja na dnu lestvice med 32 državami. To bi lahko pojasnili z desetletja dolgo politično motrifikacijo civilne družbe s strani enopartijskega sistema v Jugoslaviji ali pa s samoupravnim sistemom, ki je uvajal načelo brezkonfliktne participacije (Rus in Toš 2005, 89). Leta 1999 se tovrstna aktivnost povzpne na povprečje 14 evropskih držav. Članstvo in aktivnost sta se podvojila ali pa celo potrojila, kar pa kaže na pospešeno krepitev civilne družbe (izjema so sindikati in politične stranke) (Rus in Toš 2005, 93).

Za Slovenijo je značilno, da se povečujeta tako članstvo kot neplačana aktivnost v vseh vrstah prostovoljnih organizacij. Aktivnost narašča tako v egocentričnih organizacijah (ki zadovoljujejo kulturne in rekreacijske potrebe svojih članov) kot tudi alocentričnih (skrbijo za zadovoljevanje širših družbenih potreb – skrb za starejše, mladino, okolje) (Rus in Toš 2005, 93).

V letu 2002 je 63 odstotkov prebivalcev potrdilo, da so povezani s prostovoljnimi organizacijami: 53 odstotkov je članov, 33 odstotkov je aktivnih vsaj v eni organizaciji, 21 odstotkov jih opravlja prostovoljno delo⁹. V primerjavi z evropskimi državami vključenimi v CID, Slovenija spada v povprečje (Iglič 2004a, 161). Slovenija tudi spada v povprečje med 14 državami kar se tiče tedenskega komuniciranja z ljudmi v okviru nevladnih prostovoljnih organizacij. To druženje s sodržavljanji je pomembno sredstvo socialne integracije in dejavnik krepitve civilne družbe (Rus in Toš 2005, 106).

Na prvi pogled se v Sloveniji Putnamova hipoteza potrjuje, saj ljudje, ki so člani organizacij bolj zaupajo drugim ljudem. Rezultati pa pokažejo, da je zaupanje prej posledica višje izobrazbe, višjega samopripisanega družbenega položaja, večje samostojnosti pri urejanju lastnega življenja in zadovoljstva z življenjem, kot pa sodelovanja v prostovoljnih organizacijah (Iglič 2004a, 161-162; Rus in Toš 2005, 102). Rus in Toš (2005, 102) ugotavljata, da ni povezave med medsebojnim zaupanjem, članstvom v nevladnih organizacijah in pogostejšimi socialnimi stiki. Sprva je veljala domneva, da so to konstitutivni elementi socialnega kapitala, in je bilo pričakovati tesnejše povezave. Raziskava tudi ni potrdila močnih povezav med medsebojnim zaupanjem in institucionalnim zaupanjem.

Na splošno lahko rečemo, da stopnja socialnega kapitala v Sloveniji ni ravno visoka, ampak tudi ni ravno nizka. Socialni kapital je šibak in močan hkrati. Močan je zaradi števila prijateljev, ki jih imajo ljudje na delavnem mestu, klubih, društvih in neformalnih prijateljskih vezeh. Šibak pa je zato, ker so ljudje zaprti v te dolgotrajnejše vezi. »Težava je, da je sodelovanje prevečkrat 'lokalno' in premalo odprto v šibke vezi« (Iglič 2004b, 172).

Povzamem lahko, da v Sloveniji beležimo nizko stopnjo politične aktivnosti in tudi zaupanja v politiko, prav tako pa tudi nizko zaupanje v soljudi, ki pa le počasi raste. Na drugi strani pa raste članstvo v prostovoljnih organizacijah. V Sloveniji torej ne beležimo visokega

---

⁹ Podatki so povzeti iz CID študije. Ta je spraševala tako po članstvu, kot tudi aktivnem sodelovanju v organizacijah, donacijah namenjenim organizacijam in prostovoljnem delu (Iglič 2004a, 172)

socialnega kapitala, pa tudi povezave med zaupanjem in aktivnostjo v prostovoljnih organizacijah ni.

Lahko bi le optimistično sklepali, da bo v primeru, če bo članstvo v prostovoljnih aktivnostih še naprej raslo, se bodo množile tudi šibke vezi, ki so posledica širokih socialnih omrežij. Šibke vezi so izrednega pomena za dvigovanje generaliziranega zaupanja. A to je dolg proces. Kot sem ugotovila, zaupanje potrebuje svoj čas. Da je zaupanje v Sloveniji tako nizko, sem povezala z zgodovinsko politično izkušnjo Slovenije. Da se bo Slovencem povrnilo zaupanje v politično sfero, bo potrebno veliko truda. Ta bo morala temeljiti na pravičnosti in učinkovitosti. Le z dobrim delom političnih institucij in političnih funkcionarjev si bo prislužila zaupanje, ki je zaradi prejšnjega političnega režima omajano.

7 ZAKLJUČEK

S tem ko politika sprejema dobre ali slabe odločitve, upošteva ali ne upošteva mnenja in želje državljanov, deluje pravično ali nepravično, dovoljuje ali ne dovoljuje aktivno sodelovanje državljanov, oblikuje politično in socialno zaupanje – oblikuje socialni kapital.

Skozi analizo tekstov in raziskav sem ugotovila, da večina teh nakazuje na to, da politika s svojim dobrim delovanjem spodbuja zaupanje med ljudmi in s tem zvišuje socialni kapital. Zvišuje pripravljenost za medsebojno kooperacijo, vključevanje v različna združenja in politično participacijo. Hipotezo, da imajo družbe z dobro delujočimi političnimi institucijami, pravičnim političnim sistemom in učinkovitimi funkcionarji tudi visoko stopnjo zaupanja (in s tem posledično visoko stopnjo socialnega kapitala) lahko potrdim. Politična sfera ima moč pri ljudeh oblikovati takšne občutke, da ljudje menijo, da s svojo participacijo v politični sferi lahko vplivajo na spremembe, da njihove želje in težave ne letijo na gluha ušesa, da lahko zaupajo soljudem in podobno.

Na drugi strani, pa ima politika moč oblikovati nasprotna občutja. To sem v prvi vrsti povezala z (bivšim) komunističnim sistemom, ki je s svojim delovanjem negiral zaupanje do soljudi in do sebe kot političnega sistema. To je rezultiralo v nizki stopnji civilnega vključevanja, politični aktivnosti in nizkemu zaupanju tako politiki kot soljudem v času, ko so komunistične države srednje in vzhodne Evrope že stopile v demokratični sistem. Izhajala sem iz hipoteze, da države z demokratičnim političnim sistemom beležijo višjo stopnjo socialnega kapitala, države z (bivšim) komunističnim političnim sistemom pa obratno, beležijo nižjo stopnjo. Hipotezo lahko potrdim. Bistvo demokracije je, da ljudje verjamejo v svoj vpliv na spremembe, da so ljudje v tem sistemu enaki, da ima politični sistem značilnosti pluralizma, da dovoljuje kritičnost in raznolikost. Da pa bo demokracija res to kar bi morala

biti, morajo člani družbe aktivno sodelovati na tem področju. Demokracija torej spodbuja zaupanje in socialni kapital, zaradi katerega pa so se ljudje pripravljene angažirati na tem področju in sodelovati na volitvah, protestih, političnih diskusijah, se udeleževati političnih zborovanj in podobno.

Obstaja pa razlika med tako imenovanimi starimi in novimi demokracijami. Nove demokracije, kamor štejemo tudi Slovenijo, so prešle sistem komunizma dve desetletji nazaj. Zaradi življenja pod komunističnim sistemom, so s seboj v demokracijo prinesle nizko stopnjo zaupanja soljudem in politiki ter posledično tudi nizko stopnjo političnega in civilnega vključevanja. Slovenija tu ni izjema. Raziskave so pokazale, da Slovenija beleži nizko stopnjo zaupanja (ki pa le počasi raste) in politične aktivnosti, beležimo pa vedno večje vključevanje v prostovoljna združenja, kar je dober kazalec zviševanja socialnega kapitala. Hipotezo, da Slovenija kot bivša komunistična država, beleži nizko stopnjo zaupanja in socialnega kapitala lahko potrdim. Komunistična izkušnja kot taka, je negativno vplivala na stopnjo zaupanja in vključevanja v združenja ter politično participacijo v času, ko je Slovenija že vstopila v demokracijo. A potrebno je omeniti, da se teorija socialnega kapitala (po Putnamu) na primeru Slovenije ne potrjuje. Raziskave ne kažejo na kakšno močno povezavo med zaupanjem, pogostimi socialnimi stiki in članstvom v nevladnih organizacijah.

Slovenija ima z zviševanjem socialnega kapitala še veliko dela. Nizek socialni kapital lahko razložim kot posledico kratke demokratične izkušnje. A dolga demokratična izkušnja ne bo pomenila nič, če politična sfera ne bo delovala pravično in učinkovito.

Socialni kapital je koncept velikega pomena, saj neposredno vpliva na življenje ljudi. Če ga znajo ljudje pravilno izkoristiti, ga negovati in razvijati, imajo od njega kot posamezniki lahko velike koristi, prav tako pa koristi širša družba. Politična sfera je področje, ki lahko koristi od socialnega kapitala. A prav tako ima sama moč, da ga uravnava. Če ima država namen razvijati zaupanje med ljudmi, spodbujati medsebojno kooperacijo in mobilizirati ljudi za civilno aktivnost, saj bo s tem krepila medsebojno pomoč, dobre odnose, delovanje za skupno dobro, upoštevanje zakonov, in nenazadnje, zaupanje v svoje delovanje, se bo trudila, da s svojim političnim delovanjem tega ne bo zavirala.

8 LITERATURA

Adam, Frane in Borut Rončević. 2003. Socialni kapital: opredelitve in raziskovalne strategije. V *Socialni kapital v Sloveniji*, ur. Makarovič Matej, 5-32. Ljubljana: Zbirka Sodobna družba.

Armingeon, Klaus. 2007. Political participation and associational involvement. V *Citizenship and involvement in european democracies. A comparative anlysis*, ur. Jan W. van Deth, Jose Ramon Montero in Anders Westholm, 358-383. London, New York: Routledge.

Boix, Carles in Daniel Posner. 1998. Social capital: explaining its origins and effects on government performance. *British Journal of Political Science* 28 (4). Dostopno prek: http://www.sscnet.ucla.edu/polisci/faculty/posner/pdfs/social_cap_explain.pdf (25. marec 2009).

Catterberg, Gabriela. 2003. Evaluations, referents of support, and political action in new democracies. *International Journal of Comparative Sociology* 44 (3). Dostopno prek: <http://cos.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/44/3/173> (2. marec 2009).

Center za raziskovanje javnega mnenja. 2005. *Politbarometer 9/2005*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/File/raziskava_pb/pb09_05.pdf (27. avgust 2009).

--- 2006. *Politbarometer 9/2006*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/File/raziskava_pb/pb9_06.pdf (27. avgust 2009).

--- 2008. *Politbarometer 2/2008*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/file/raziskava_pb/pb2_08.pdf (27. avgust 2009).

--- 2009. *Politbarometer 6/2009*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/file/raziskava_pb/PB6_09.pdf (27. avgust 2009).

Coleman, James. 1988. Social capital in the creation of human capital. *The American Journal of Sociology* 94. Dostopno prek: <http://econ.tau.ac.il/papers/publicf/Zeltzer2.pdf> (4. maj 2009).

Evans, Geoffrey in Natalia Letki. 2006. Understanding the relationship between social capital and political disaffection in the new post-communist democracies. V *Political disaffection in contemporary democracies: social capital, institutions, and politics*, ur. Mariano Torcal in Jose R. Montero, 130-154. London, New York: Routledge.

Field, John. 2003. *Social capital*. London, New York: Routledge.

Harlamabos, Michael in Martin Holborn. 1999. *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Iglič, Hajdeja. 2001. Socialni kapital, socialna omrežja in politično vedenje: empirična študija. *Družboslovne razprave* (37-38): 167-190

--- 2004a. Dejavniki nizke stopnje zaupanja v Sloveniji. *Družboslovne razprave* (46-47): 149-175

--- 2004b. Tri ravni socialnega kapitala v Sloveniji. V *S Slovenkami in Slovenci na štiri oči*, ur. Brina Malnar in Ivan Bernik, 155-174. Dokumenti SJM. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Krishna, Anirudh. 2002. Enhancing political participation in democracies: what is the role of social capital? *Comparative political studies* 35 (4). Dostopno prek: <http://cps.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/35/4/437> (12. februar 2009).

Kumlin, Staffan in Bo Rothstein. 2005. Making and breaking social capital: the impact of welfare-state institutions. *Comparative political studies* 38 (4). Dostopno prek: <http://cps.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/38/4/339> (12. februar 2009).

Letki, Natalia. 2004. Socialization for participation? Trust, membership, and democratization in east-central Europe. *Political research quarterly* 57 (4). Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdfplus/3219827.pdf> (12. februar 2009).

Listhaug, Ola. 2006. Political disaffection and political performance: Norway, 1957-2001. V *Political disaffection in contemporary democracies: social capital, institutions, and politics*, ur. Mariano Torcal in Jose R. Montero, 215-243. London, New York: Routledge.

Makarovič, Matej. 2002. Politična participacija v desetletju demokratizacije. V *Demokracija v Sloveniji. Prvo desetletje*, ur. Niko Toš in Ivan Bernik, 65-111. Dokumenti SJM. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Malnar, Brina. 2004. Vrednotenje pomena politike in problem nizkega zaupanja v slovenskem prostoru. V *S Slovenkami in Slovenci na štiri oči*, ur. Brina Malnar in Ivan Bernik, 131-154. Dokumenti SJM. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Mihelj, Vlado in Niko Toš. 2002. Pogled nazaj. Tranzicija v Sloveniji med demokratizacijo in suverenizacijo. V *Demokracija v Sloveniji. Prvo desetletje*, ur. Niko Toš in Ivan Bernik, 3-40. Dokumenti SJM. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Mondak, Jeffery in Adam F. Gearing. 1998. Civic engagement in a post-communist state. *Political Psychology* 19 (3). Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdfplus/3792181.pdf> (17. februar 2009).

Newton, Kenneth. 2001. Trust, social capital, civil society, and democracy. *International Political Science Review* 22 (2). Dostopno prek: <http://ips.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/22/2/201> (12. februar 2009).

Newton, Kenneth. 2006a. Institutional confidence and social trust: aggregate and individual relations. V *Political disaffection in contemporary democracies: social capital, institutions, and politics*, ur. Mariano Torcal in Jose R. Montero, 81-100. London, New York: Routledge.

--- 2006b. Political support: social capital, civil society and political and economic performance. *Political studies* 54. Dostopno prek: http://content.ebscohost.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/pdf18_21/pdf/2006/PSZ/01Dec06/23217242.pdf?T=P&P=AN&K=23217242&EbscoContent=dGJyMNLr40Sep7Y4v%2BvlOLCmrlGeprdSrqr4TbOWxWXS&ContentCustomer=dGJyMPGurkmuqbRIuePfgeyx%2BEu3q64A&D=aph (12. februar 2009).

Putnam, Robert. 1993. *Making democracy work: civic traditions in modern Italy*. New Jersey: Princeton university press.

Rothstein, Bo and Daniel Eek. 2009. Political corruption and social trust. *Rationality and society* 21 (1). Dostopno prek: <http://rss.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/21/1/81> (17. februar 2009).

Rus, Veljko in Niko Toš. 2005. *Vrednote Slovencev in Evropejcev*. Dokumenti SJM. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Sartori, Giovanni. 1987. *Theory of democracy revisited*. Vol.2. Chatham: Chatham house publishers.

Tavits, Margit. 2006. Making democracy work more? Exploring the linkage between social capital and government performance. *Political Research Quarterly* 59 (2). Dostopno prek: <http://prq.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/59/2/211> (2. marec 2009).

Tomšič, Matevž. 2003. Politika in socialni kapital. V *Socialni kapital v Sloveniji*, ur. Makarovič Matej, 33-55. Ljubljana: Zbirka Sodobna družba.

Torcal, Mariano in Jose R. Montero. 2006. *Political disaffection in contemporary democracies: social capital, institutions, and politics*. London, New York: Routledge.

Toš, Niko. 1995. Zaupanje Slovencev v demokratični sistem. V *Zaupanje v vlado*, Kaase Max in Kenneth Newton, 217-314. Ljubljana: Liberalna akademija in Znanstvena knjižnica FDV.

--- 2004. Vrednote v prehodu III. Slovensko javno mnenje 1999-2004. Dokumenti SJM. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

--- 2007. SJM 2006: Poročila. 4. poročilo. *Odnos do politike, političnih strank in politikov*. Ljubljana. Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/file/e-dokumenti/odnos_do_politike_politichnih_strank_in_politikov.pdf (1. julij 2009).

Uslaner, Eric. 2003. Trust, democracy and governance: Can government policies influence generalized trust? V *Generating social capital: civil society and institutions in comparative perspective*, ur. Marc Hooghe in Dietlind Stolle, 171-190. New York: Palgrave.

Zmerli Sonja, Kenneth Newton in Jose Ramon Montero. 2007. Trust in people, confidence in political institutions, and satisfaction with democracy. V *Citizenship and*

involvement in european democracies. A comparative anlysis, ur. Jan W. van Deth, Jose Ramon Montero in Anders Westholm, 35-87. London, New York: Routledge.